

Recenze

MIČOCH, L., MACHONIN, P., SOJKA, M.: Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989 (alternativní pohled).

Praha, Nakladatelství Karolinum 2000, 273 str.

Když koncem roku 1998 vydal kolektiv autorů - sociologů, ekonomů a politologů - pod vedením J. Večerníka a P. Matějí Zprávu o vývoji české společnosti 1989-1998, šlo de facto o první tzv. sociální zprávu o vývoji naší polistopadové společnosti srovnatelnou s obdobnými publikacemi, které jsou známé z vyspělých západních zemí. Koncem roku 2000 vyšla další, obsahově i formálně poněkud jiná, dá se říci "alternativní zpráva" o vývoji naší polistopadové společnosti, ve které přicházejí dva ekonomové (Lubomír Mičoch, Milan Sojka) a sociolog (Pavel Machonin) s popisem a analýzou uskutečněných ekonomických a společenských transformačních změn u nás po roce 1989.

Společným předmětem zájmu autorů a zároveň společným jmenovatelem jednotlivých částí recenzované publikace jsou právě tyto transformační změny, a to nejen naší polistopadové společnosti, ale obecněji společností a ekonomik sovětského typu. V Úvodu k celé knize je M. Sojka jménem spoluautorů definuje "jako proces komplexní modernizace společnosti a ekonomiky" (s. 9), resp. "jako historický proces zahrnující politické, ekonomické, společenské a civilizační a kulturní (včetně institucionálních) změny" (s. 12) s tím, že pro autory právě institucionální změny tvoří nejdůležitější složku této "modernizace".

V souvislosti s tím zde také prezentuje autory sdílený "trojjedinný" názor, resp. východisko pro jejich vlastní (alternativní) metodologické přístupy:

- česká neoliberální strategie transformace vedla pouze k dílčí a nerovnoměrné modernizaci,
- tato strategie není slučitelná s výše uvedeným pojetím transformace jako "komplexní modernizace společnosti a ekonomiky",
- je nezbytná "nová transformační strategie" založená na alternativních teoriích společenského a ekonomického rozvoje, které kladou důraz právě na institucionální aspekty tohoto rozvoje.

Recenzovaná publikace je rozdělena do tří částí, které tvoří samostatné studie uvedených autorů.

V první části nazvané *Restrukturalizace vlastnických vztahů: institucionální pohled* se její autor L. Mičoch nejprve věnuje historickým souvislostem institucionálního rámce a jeho vývoji ve 20. století v naší zemi, zejména kritické analýze institucionálního uspořádání v podmínkách tzv. reálného socialismu. Nabízí čtenáři kritický pohled na institucionální vývoj české privatizace a politické koncepty její praktické realizace v průběhu 90. let, analýzu vzájemného vztahu mezi racionalitou, etikou a ekonomikou, resp. výsledky zkoumání moderní ekonomie v oblasti tzv. instrumentální racionality a spontánního vývoje institucí.

Poté se autor soustřeďuje na vysvětlení svého "alternativního" pohledu, a to kritikou metody i vlastního průběhu české transformace, její "ideologie krátké cesty" (tzv. šokové terapie). To spočívá v konstatování, že u jejích protagonistů (radikálních liberálů) došlo k nepochopení a doslova ke zneužití liberalizace, kdy zejména rychlá privatizace bez pevných pravidel, jako hlavního cíle "bez ohledu na jeho cenu", byla motivována "výhradně egoistickou racionalitou, s odhlédnutím od jakýchkoli morálních základů tržní ekonomiky" (s. 58). Autor pak zde interpretuje a nabízí jiný (institucionální) přístup založený na teorii závislosti na minulém vývoji, na analýze struktur "křížového vlastnictví" a jejich důsledků pro vlastnické ovládání firem, jakož i na etice podnikání. "Obnova institucionálního rámce ekonomiky nespočívá pouze v ideologicky formulovaných postulátech o soukromém vlastnictví, nýbrž ve výchově nových vlastníků k víře v řád a jeho pravidla, k občanským ctnostem a k etickému tržnímu chování" (tamtéž).

Vcelku logickým pokračováním autorova kritického pohledu na efektivnost rychlé cesty české privatizace je i další kapitola této části publikace, věnovaná problému morálky, sociální spravedlnosti a fair play. A to v české společnosti, která se během polistopadového vývoje vyvinula v nový typ kapitalismu - podle autora - v "... jakýsi druh státního či smíšeného kapitalismu, který si ponechává mnohé nefunkční prvky reálného socialismu" (s. 67). Dále píše: "Lze tak vypožorovat největší paradox celého procesu české transformace, kdy se objevuje zřetelný odpor k západoevropskému modelu kapitalismu, který by nám z historického i kulturního hlediska měl být bližší. Je čas vrátit se z cest, je čas vrátit se do staré dobré Evropy" (s. 71).

V závěrečné kapitole čtenář nalezne charakteristiku obecného konceptu "postsuverénního" českého státu ve stadiu nedokončené transformace včetně shrnutí a klasifikace jednotlivých faktorů, které "podkopaly moc a funkce státu a učinily z něj, a to platí obecně, postsuverénní stát" (s. 79). Dále zde nalezne i kritickou analýzu speciálního případu české ekonomiky ve světle nezdařené privatizace, kdy "patový výsledek privatizace v Cechách" (s. 74) přivádí autora také k podrobnější analýze konceptu smíšené ekonomiky, jakož i k diskusi a hledání pozitivních (reálných) výhledů, obecněji řečeno, "postsocialistické cesty do budoucna". Podle výše uvedené klasifikace "globálních příčin oslabení suverenity státu" (s. 89) se pak autor pokouší nastínit reálná východiska ze stávajícího stavu (zpoždění) reformního procesu, které "vytvořilo pouze enormní náklady" (s. 92). Za hlavní "výzvu" pro české ekonomy autor vcelku jednoznačně považuje orientaci na odstranění klíčových bariér růstu naší ekonomiky, a proto také v této studii kladl důraz - jak sám v závěru uvádí - na "důvody nedokončení sametové revoluce, které zapříčinily, že růst dosažitelný při postsocialistickém vývoji je příliš závislý na minulosti" (s. 93).

P. Machonin je autorem **druhé části** nazvané *Teorie modernizace a česká zkušenost*, ve které se zaměřuje na analýzu vzájemného vztahu transformace a modernizace společnosti, jejíž "inspirací" mu byla teorie a výzkum sociální stratifikace a mobility, jakož i tzv. neomodernizační teorie. V úvodní kapitole čtenář nalezne charakteristiku úlohy a významu modernizace v českých zemích, zejména v podobě rozporného vývoje modernizačního myšlení v jednotlivých historických etapách. Hlavním poznatkem o modernizaci, odvozeným z nedávných dějin naší země, je zkušenost, "že vlny rostoucího a klesajícího zájmu o modernizační teorie a politiky jsou těsně spjaty s historickými obraty v mezinárodních i vnitřních, objektivních i subjektivních, civilizačně kulturních i sociálně institucionálních podmínkách a samozřejmě na prvním místě s přítomností nebo absencí jak dílčích, tak všeobecných reálně probíhajících modernizačních procesů" (s. 114).

Další kapitolu věnuje autor novodobé historii modernizačních teorií ve světě včetně charakteristiky různorodosti soudobých teoretických konceptů, a to vzhledem k přetrvávajícímu malému zastoupení modernizační literatury na české společenskovědní scéně. Na tomto základě pak formuluje i specifické požadavky na teoretický koncept modernizace, plynoucí z českých podmínek, resp. teoretická východiska vhodná pro aplikaci teorie modernizace na český případ. Autor také definuje svou koncepci modernizace, kterou chápe "jako historicky specifický druh obecného kulturního procesu (vyznačující se především svou komplexností, rychlostí a radikalismem kvalitativních proměn), tj. procesu kultivace člověka (osvojování a rozvoje kultury lidských osobností), vnější i vnitřní přírody a sociálních vztahů a institucí" (s. 142).

V závěrečných kapitolách druhé části se autor zabývá v podstatě jedním problémem, resp. hledá odpověď na základní otázku: v jaké míře ovlivnily modernizační změny českou společnost v průběhu poslední dekády? Vychází ze stručného přehledu dostupných obecných makrostrukturálních indikátorů, jež se vztahují k modernizaci, které tvoří hrubý domácí produkt, produktivita práce a reálné mzdy, ekonomická aktivita, sektorová a odvětvová struktura, počet nemaneuálních a manuálních pracovníků, demografie, ekologie, výstavba bytů, kriminalita, jakož i tzv. modernizační index, resp. index lidského rozvoje i další "specificky modernizační faktory" (telekomunikace a komputelizace). Jednotlivé kapitoly věnuje prezentaci údajů a úvahám, které se týkají jednak výzkumu a vývoje, jednak vzdělání jakožto klíčových modernizačních procesů. Autorovi se na základě komparace všech těchto údajů (roku 1990 a 1997, resp. se situací v jiných zemích) potvrdil předpoklad, že "Česká republika dosáhla pouze středního stupně modernizace, zůstávajíc pozadu za vyspělými moderními zeměmi" (s. 176).

V závěru studie, v níž autor podal empiricky podložený přehled vývoje české společnosti za období od roku 1989, demonstrovány výše uvedenými obecnými indikátory, dochází k následujícímu konstatování, které se týká stupně modernizace České republiky po první dekádě transformace: "Přes dosažené jasné dílčí modernizační pokroky se zdá, že strategie transformace, zvolená vládnoucími elitami na počátku a v první polovině transformace, měla daleko k cílevědomé účelnosti..." s tím, že úspěšné transformaci české společnosti by více prospělo...vypracování revidovaných komplexních strategií modernizace české společnosti a jejího vtělení mezi vyspělé členy evropského společenství na úrovni Evropské unie" (s. 212).

Deset let transformace po česku: transformace, nerovnost a integrace je název **třetí části** publikace. Jejím autorem je M. Sojka, který zde analyzuje obsah i vývoj hospodářské politiky české vlády v průběhu transformace s tím, že se pokouší nejen "odhalit., ale rovněž zdůvodnit hlavní chyby v procesu tzv. české transformace, zvláště s ohledem na nedostatečné vytváření odpovídajících motivačních struktur. "Od roku 1997 je již zcela zřejmé, že česká transformační strategie vede do slepé uličky a že musí být zásadně korigována" (s. 221), resp. že "neúspěch české transformační strategie je výsledkem zvláštní kombinace tří činitelů" (s. 222). Stručně a jinak řečeno, jde de facto o následující tři "neadekvátnosti.: neadekvátnost teoretického rámce, neadekvátnost českých inovací (zejména metody kuponové privatizace) a o neadekvátní rozvoj právního a institucionálního rámce.

Úvodní kapitola této části publikace je věnována popisu zrodu a vývoje české transformační strategie založené na neoliberálních teoretických koncepcích, a to v konfrontaci s tzv. ekonomikou hlavního proudu. Autor se zde kriticky zamýšlí nad touto, v české společnosti prakticky uplatněnou, neoliberální transformační strategií a při jejím celkovém hodnocení dochází k následujícímu závěru: "Příklad české transformace lze použít jako velmi dobrý důkaz celkové zastaralosti neoklasického paradigmatu a jeho neadekvátnosti pro vytváření transformační strategie a její uplatňování" (s. 227). Přitom "alternativní" představa o obsahu zejména ekonomické transformace je zcela jiná a autor ji charakterizuje "jako proces, který má dvě stránky: reformu institucí a organizací (v jejichž rámci je rozhodující reforma vlastnických práva

liberalizace trhů) a vhodné hospodářské politiky" (s. 229). Proto také je vcelku logické, že - přijmeme-li takovéto pojetí transformace - nezbyvá než opravdu (spolu s autorem) připustit, že "významná část transformačních úloh ještě stále čeká na své naplnění" (tamtéž). A v tom lze zároveň také spatřovat jistou "historickou výzvu".

V další kapitole své studie autor podrobněji charakterizuje ekonomický vývoj v průběhu transformace, resp. "českého zázraku", a to ve dvou etapách: první označuje (spolu s Kornaiem) jako etapu "transformační recese" (která skončila v roce 1993); druhou pak nazývá až příliš optimisticky - etapou "přizpůsobování a konsolidace", která by se měla "soustředit na úsilí o modernizaci a restrukturalizaci a měla by vyústit do dobře fungující rozvinuté tržní ekonomiky schopné konkurence na globálních světových trzích" (s. 235). A trvání této druhé etapy zaměřené na restrukturalizaci a modernizaci české ekonomiky - až příliš realisticky - klade do období let 2005 - 2010! V těchto souvislostech dále nejen klade, ale také argumentuje některé otázky týkající se povahy ekonomické recese v roce 1998, jako např. zda šlo pouze o "klasickou" nebo o v pořadí vlastně již druhou "transformační" recesi nebo šlo o jakousi "politickou" recesi spojenou s tzv. politickým hospodářským cyklem.

V závěrečných kapitolách poslední části celé knihy autor analyzuje některé klíčové oblasti české ekonomiky a tím i její transformační strategie (vnější ekonomické vztahy, státní rozpočet a veřejný sektor, ale zejména problematiku výtěžků a rozdělování příjmů). V samotném závěru protiváhu či cestu ze stávající "slepé uličky", která vede, podle autora, pouze k relativnímu zaostávání naší ekonomiky, spatřuje ve vytvoření "komplexní modernizační transformační strategie, jejímž cílem by byla reintegrace české ekonomiky do světové ekonomiky na vyšší úrovni technického rozvoje" (s. 270). V této souvislosti klade konkrétně důraz "na vytváření institucionálního rámce fungování tržní ekonomiky (jak v tvorbě zákonů, tak v jejich vynucování)... na vytváření podmínek zaručujících vlastnická práva, potlačujících kořistnické a spekulativní typy chování (zejména nezákonné povahy) a vytvářejících motivace pro tvůrčí chování" (tamtéž).

Recenzovaná publikace přináší nesporně zajímavé a významné poznatky vycházející ze seriózní ekonomicko-sociologické analýzy dosavadního vývoje naší společnosti a jejich netradiční interpretace, kterou se výrazně odlišuje od většiny publikovaných prací, i dosud převažujících (neoliberálních) transformačních teorií. Lze ji ocenit a odborné veřejnosti doporučit jako významný příspěvek k soudobým diskusím na dané transformační téma, které zůstává předmětem "historického" sporu mezi různými školami ekonomického a sociologického myšlení. Může být také dobrým základem i "praktickým" impulsem pro vypracování jakési sofistikovanější strategie další (alternativní) společenské transformace - obecně řečeno - v postkomunistických zemích. V této souvislosti bych chtěl ještě upozornit na jednu přínosnou věc: na aktuální a velice obsáhlou referenční literaturu (převážně z druhé poloviny 90. let), kterou autoři uvádějí v závěru svých studií - jednotlivých částí recenzované publikace.

Petr Soukup

Bourdieu, Pierre: Nadvláda mužů

Praha, Karolinum 2000, váz., 148 s., 1. vyd.,

Proč muži nenosí sukni

Francouzský sociolog Pierre Bourdieu (1930) pravidelně plní posluchárny nejen univerzitní a přinejmenším ve své zemi je osobou veřejně známou, ačkoliv jeho texty - jak jsme už mohli poznat z knihy Teorie jednání, již před třemi lety vydalo pražské Karolinum - nejsou úplně snadné. Bourdieu se však chce svými sociologickými pracemi angažovat a analyzuje současné společnosti a instituce, které v nich ztělesňují a produkují mocenské poměry, jako rodinu, školu, církev, ale třeba i sport.

V euroamerické civilizaci na těchto polích probíhá boj a i odtud pramení autorova popularita. V roce 1998 Bourdieu vydal knihu *La domination masculine*, v níž svou pozornost zaměřil na historicky zdánlivě neměnné dominantní postavení mužského pohlaví nejen v evropských kulturách. Díky Karolinu i tuto práci už můžeme číst česky - vyšla pod názvem *Nadvláda mužů*. *Nadvláda mužů* není jen nepřehlédnutelným příspěvkem do gender diskuse, ale přibližuje také Bourdieuovo myšlení včetně některých dnes už obecně užívaných pojmů a ukazuje, v čem byla a je jeho sociologie inspirací pro jiné obory, ale i pro veřejné aktivity. "Výchovu dívek" (a chlapců), tedy proces socializace, v jehož průběhu jsou děti formovány do vyhraněných pohlavních rolí, Bourdieu zkoumal - včetně rodinných a příbuzenských vztahů - již v 50. a 60. letech v rodném regionu v Pyrenejích, ale především u berberského kmene Kabylů v severním Alžírsku. Poznatky o této "exotické" společnosti však neuzavřel jednou provždy do jakési příručky pro cizince, nýbrž jimi později vždy poměřoval utváření a fungování společností západních. I *Nadvláda mužů* je - zejména v úvodních částech - založena na těchto Bourdieuových poznatcích.

Vidět se jinak

Pierre Bourdieu není zdaleka jediný, jehož zkušenost s kulturně odlišným prostředím byly a jsou přenášeny do současných i minulých evropských poměrů. Z knih téměř kanonizovaných moderními humanitními vědami (či spíše vědci) se můžeme nově v češtině seznámit také například s Interpretací kultur Clifforda Geertze. Jsou to především angloameričtí a francouzští antropologové a antropoložky, jimž (post)kolonialismus jejich zemí zřejmě otevřel bezprostřednější přístup k neevropským civilizacím a kteří pak jakoby zcizili naše vnímání našich vlastních kultur. Právě o tom, odkud se bere v různých dobách a společnostech překvapivě stejně asymetrický a obecně sdílený vztah mezi tzv. mužem a tzv. ženou a jak se nám tento vztah vrývá pod kůži a předurčuje, co budeme chápat jako "tvrdé", "aktivní" a "mužské" - a co jako "měkké", "pasivní" a "ženské", pojednává Bourdieuova kniha.

Jak vymyslet penis

Žádný z rozdílů mezi muži a ženami není pouze anatomicko-fyziologický, dalo by se říct s autorem. Každá kultura totiž na těla, potažmo na tělesné znaky klade desítky významů ("poznávacích struktur"), které s těmito znaky splyvají v jakousi obecně sdílenou "přirozenost", ačkoliv z podstaty krátkých vlasů, hrubého hlasu a (velkého) penisu například ještě žádná mužskost nutně nevyplývá. "Muž" a "žena" představují neustále znovu sociálně konstruované a vztahové kategorie, nikoliv nějaké věčné entity. Co v historické retrospektivě zůstává, je jejich nerovnoměrný mocenský vztah; jeho podoby se však mění. Kniha *Nadvláda mužů* jde však dál a snaží se dovodit, že tyto kategorie jsou určeny způsobem vnímání tzv. reality. V euroamerické civilizaci neustále obnovovaná nadvláda mužů tak spočívá v androcentrickém (řekněme mužskosebestředném) vidění. Androcentrickém proto, že má ženu vytěsnit z veřejného prostoru (k příslušné plotně), a tudíž jí přisuzuje atributy, které ji pro konkurenční boj o moc v tomto prostoru předem diskvalifikují. Vyzdvihují-li ženy (kupříkladu české političky) coby pozitivní své takzvané typicky ženské vlastnosti - konsensuálnost, mírnost, nesobeckost, smysl pro společenství - dokládají tím pouze, že přijaly za vlastní kulturně naoktrojované androcentrické vidění a tím i mužskou nadvládu. To, jak jsou této nadvládě (ne nadvládě konkrétních mužů, nýbrž mužského vnímání) vydány napospas, ještě podtrhují tvrzením, že ony jsou objektem mužského zájmu dobrovolně a rády. Bourdieuovi jde spíše o popis "nadvlády mužů", než aby spekoval o jejich prvotních příčinách. Lze tedy jen vytušit, že minorizace ženy souvisí s vydělováním a utvářením veřejného prostoru, ale také s institucionalizací rodiny, která se podobně jako obec, škola, církev a stát za účelem efektivnějšího (nebo vůbec nějakého) fungování ustavuje coby mocenská struktura s jasně definovaným "nahore" a "dole". Zejména a primárně u přírodních, ale i předindustriálních národů hraje žena v rodině roli objektu, předváděné ozdoby, jejímž prostřednictvím muž kumuluje symbolický kapitál, projevující se třeba v jeho cti.

Charita pro ženy, fotbal pro muže

Ačkoliv *Nadvláda mužů* vyšla v roce 1998, mohli bychom jí vytknout jistou překonanost. Sousloví "spojit kariéru s rodinou" sice stále ještě platí pro ženy (jako by muži rodiny neměli), nicméně o okrajovém postavení žen ve veřejnosti se už přinejmenším seriózně diskutuje stejně jako o alternativních formách soužití. Zpochybnění pohlavních stereotypů šlo dokonce tak daleko, že se před několika lety v západoevropské módě objevily mužské sukně. Jde však zčásti o jevy provokativní (jak provokativně však působila žena, která si jako první oblékla kalhoty!), zčásti o jevy omezující se na společenské skupiny nespojené s veřejnou mocí. V jiných, hierarchicky uspořádaných a navenek se prezentujících sférách (státní administrativa, bankovníctví, oblast reklamy aj.) zůstává symbolická - to jest nejhlouběji zakořeněná - nadvláda mužů nadále zachována. Nejde přitom zdaleka jen o nerovné šance, ale například i o požadavky na zjev a veřejné vystupování ženy (v podobě nejrůznějších dress-codes). Čím výše stojí žena na společenském žebříčku, tím spíše se od ní očekávají přívěskové (nejčastěji charitativní) aktivity. Muži - hlavně ti veřejně činní - se nemohou věnovat charitě (stejně jako nemohou nosit onu sukni), protože by to narušilo jejich mužnost. Muži zůstávají stále především válečníky, kteří nesmějí projevit (sou)cit. Jejich bitevním polem je stejně tak parlament, jako fotbalové hřiště. Jak tvrdí Bourdieu, hlavním motivem "pánů tvorstva" ve snaze uchovat svůj vlastní obraz, je přítom obyčejný strach: "Mužnost... je pojem eminentně vztahový, budovaný před očima druhých mužů a pro ně, a proti ženství, v jakémstri strachu z ženství, a hlavně z ženství ve vlastním nitru."

Žádná přirozenost

Nejen na dominanci mužů založená společnost, i ženská hnutí vycházela často z představy, že ženám je třeba kvůli jejich zvláštnostem vytvořit zvláštní podmínky pro uplatnění. Bourdieu přesvědčivě ukazuje, že nejde o odlišnosti založené v přirozenosti žen, nýbrž o nerovnosti kulturně historické, udržované lidmi. O nerovnosti, které však v jakési společenské shodě platí za "věčné". Nelze je přezírat, jak to pokrytecky činí mnohé ústavy států, když vycházejí z "čistého" jedince (muže a ženy) bez sociálních atributů. Dnešní stav není bodem nula, kde by obě pohlaví byla ve stejné startovní pozici. Přestože si Bourdieu své uvažování nikterak neulehčuje ani ho nepřizpůsobuje očekávání tzv. průměrného čtenáře, zasahuje svou analýzou pohlavních vztahů do středu dnešních debat a mnohdy zpochybňuje nejen klasické způsoby vnímání společenského uspořádání, ale ukazuje i nedostatečnost moderní terminologie, povrchně odlišující tzv. biologické a tzv. sociální pohlaví. Dokládá tím, že sociologie může být potřebná i jinak než v podobě průzkumů veřejného mínění - těmi ostatně, dodejme, česká společnost v poslední době doslova trpí! Zasluhu na rychlém zprostředkování Bourdieuovy studie má vedle Karolína především autorova "dvorní" překladatelka Věra Dvořáková, která cestu k českému čtenáři otevřela i jednomu z Bourdieuových učitelů, Michelu Foucaultovi. Nelze vyloučit, že některé neologismy, ke kterým při převádění textu sáhla ("deziluzovaný", "vsázka", "primordiální"), vejdu v obecnější užívání.

Pavel Himl

Charvátová, Kateřina: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420

Praha, Karolinum 2000, brož., 402 s., 1. vyd., obr. příl.

Možná tak trochu stranou zájmu prošlo před léty vydání úvodního svazku této publikace, která si předsevzala zmapovat předhusitské dějiny jednoho z nejdůležitějších mnišských společenství Evropy na území Čech a jeho jednotlivých konventů. Autorka, která se cisterciáky, zejména oseckou a zbraslavskou komunitou (mj. i na stránkách *Ďasu*), zabývá již dlouhou řadu let, ji rozvrhla celkem do tří dílů. V tom prvním, vyšlém v roce 1998, byly hlavním tématem vznik řádu, okolnosti jeho šíření po Evropě a zejména vstup na české území, jeho zakotvení zde a také jeho první založení,

tj. kláštery v Sedlci, Plasech, Pomuku, Hradišti nad Jizerou a Oseku, které vznikly ještě ve 12. století. Druhý svazek přináší historické portréty dalších cisterckých klášterů, které byly založeny v Čechách během 13. a 14. století, a to jak mužské, tak i ženské řehole, totiž vyšebrodského, zlatokorunského, svatopolského, zbraslavského a skalického, respektive pohledského a sezemického.

Třebaže se objevily i některé negativní výhrady k autorčině pojetí, zejména ze strany církevních historiků, domnívám se (a nejsem v tom sám), že se patrně jedná o nejvýznamnější počín české monasterologie za celé uplynulé století. Jde totiž o velmi pracný, pečlivě uspořádaný a ze všech možných pramenů, domácích i zahraničních proveniencí, sestavený svod všech dostupných informací o dějinách jednotlivých cisterckých klášterů. Běžný čtenář si to snad ani neuvedomí, ale Charvátová použila opravdu všechny možné prameny, z nichž zejména cenné jsou materiály z mateřských klášterů, nacházejících se většinou v zahraničí, ale též písemnosti řádových kapitol, papežských ani nemluvě. Je zřejmé, že se jednalo o práci opravdu časově i metodicky velmi náročnou, k níž je zapotřebí znalosti celoevropských kontextů a souvislostí. Přitom schéma jednotlivých kapitol, kdy každá je věnována jednomu klášteru (aspoň v tomto druhém svazku), je poměrně jednoduché a vytvořené k snadné orientaci čtenáře. Po krátkém úvodu následují vždy podkapitoly zabývající se založením kláštera, jeho dějinami až do roku 1420 (s výhledem do období následujícího, zejména v případech klášterů zničených a již neobnovených), další jsou věnovány stavu pramenné základny a jejímu zhodnocení z hlediska dochovaných klášterních archivů, pak následují pasáže věnované vztahům k papežské kurii, k ústředí cisterckého řádu a také k českým panovníkům. Opominuty nejsou ani představitelé (opati u mužských, abatyše u ženských) jednotlivých klášterů, načež autorka přistupuje k problematice ekonomiky každého konventu: postupně jsou probírány majetková držba (s mapkami klášterních dominií), jeho koloni-záční činnost, hospodářská podstata, tj. na jaký druh hospodářské činnosti se ten či onen klášter specializoval. Následují pasáže věnované kulturnímu významu konventů, jeho architektonickému vývoji a stavebním zvláštnostem, jejich přínosu v oblasti malby, sochařství a uměleckého řemesla, stavu, složení, významu a dochování klášterních knihoven a v neposlední řadě zprávám o duchovním životě a intelektuálních aktivitách mnichů a jeptišek. Závěr tvoří krátké, ale většinou výstižné zhodnocení významu každého kláštera, seznam opatů a každou kapitolu uzavírá podrobný poznámkový aparát. Vše doprovázeno celkem kvalitním obrazovým, převážně fotografickým aparátem. Pochopitelně se jedná o ideální schéma, některé podkapitoly občas chybějí, jelikož ne vždy se u každého kláštera dochovaly prameny vcelku a ne každý cisterciácký klášter doposud stojí (některé jsou v troskách, jiné jako například Svaté Pole zmizely z povrchu zemského téměř zcela). Pasáže o Zbraslavi jsou ještě navíc obohaceny pojednáním o zde umístěné královské nekropoli. Suma sumárum se tedy jedná o hutnou, přehlednou a co se týče informativní hodnoty také o neobyčejně kvalitní příručku, která najde zcela určité uplatnění v knihovně každého historika (sám jsem si v ní našel netušené detaily například o založení pohledského kláštera), ale ocení ji nepochybně i laičtí milovníci památek a zájemci o duchovní (nejen) dějiny naší země. Autorka chystá k vydání ještě třetí, závěrečný díl (vyjít má v roce 2005), který má být tentokrát zaměřen problemově, bude prý obsahovat shrnující pasáže a má se zabývat cisterciáky v Čechách jako celkem. Naděje, že se konečně zbaví, ona i její rodina, jak sama poznamenává v úvodu, dlouholetého soužití s náročnou cisterciáckou problematikou, se však asi nenaplní. Chystá se totiž napsat ve spolupráci se Zdeňkem Foltýnem práci věnovanou cisterciáckému řádu ve středoevropském kontextu.

Jan Urban